

УДК 347.254

О. В. МОВЧАН,*здобувач кафедри цивільного права та процесу**факультету права та масових комунікацій**Харківського національного університету внутрішніх справ***ЖИТЛОВІ ПРАВА ДІТЕЙ**

Проаналізовано сучасні підходи до розуміння змісту поняття «дитина». Встановлено, що право на житло є одним із основних майнових прав дитини, які є соціально-економічним базисом розвитку дитини. Зроблено висновок, що право на житло у дитини виникає з моменту народження, але здійснювати це право вона може лише під час настання у неї повної цивільної дієздатності. Визначено поняття житлових прав дитини та розглянуто їх зміст.

Ключові слова: дитина, житло, права дитини, представництво, управління.

Житло для дитини є необхідним елементом природного розвитку, відсутність житла призводить до отримання дитиною статусу «безпритульної», тобто такої, яка потребує особливого соціально-економічного захисту з боку держави. У ст. 47 Конституції України закріплено гарантії щодо надання можливості кожному придбати житло [1]. При цьому Україна прийняла на себе зобов'язання, в рамках підписання Конвенції ООН про права дитини, підтримувати програми, особливо щодо забезпечення дитини харчуванням, одягом і житлом [2]. Указані норми є особливо актуальними, оскільки з 2014 р. в Україні проходять бойові дії, які залишили без житла багатьох дітей. Крім того, діти втрачають житло у зв'язку зі стягненням на житло, у якому вони мешкають, що було предметом іпотеки або іншого боргового зобов'язання, у зв'язку з визнанням житла непридатним тощо.

В юридичній науці проблематику щодо прав дітей, зокрема права на житло, досліджували В. І. Абрамов, О. Є. Аврамова, М. К. Галлянич, О. М. Гончаренко, Н. М. Єршова, Н. М. Крестовська, Н. М. Оніщенко, З. В. Ромовська, С. А. Саблук, Ж. Л. Чорна та інші науковці. Враховуючи внесок зазначених учених у розробку житлових прав дітей, багато питань у сфері встановлення житлових прав дітей залишаються й досі не вирішеними. Це виникає внаслідок політичних, соціально-економічних змін у суспільстві та постійного оновлення законодавства. Наприклад, у 2012 р. було прийнято закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту майнових прав дітей» [3], який вніс зміни у систему гарантій захисту майнових прав дітей, зокрема права на житло. Все це вказує на актуальність дослідження житлових прав дітей.

Метою статті є встановлення поняття і системи житлових прав дітей та формулювання

нових пропозицій у сфері житлових праводносин.

Для розв'язання зазначеної мети спочатку важливо розглянути зміст таких правових категорій, як «дитина» та «право на житло». Це надасть можливість на теоретичному рівні визначити класифікацію житлових прав дітей.

Поняття дитини міститься як у законодавстві, так і у науковій літературі. Стаття 1 Конвенції про права дитини вказує, що дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше. У ст. 1 закону України «Про охорону дитинства» встановлено, що дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [4]. Звернемо увагу, що міжнародне та національне законодавство під час визначення категорії «дитина» базується на віковому критерії. Ця позиція підтримується і у наукових поглядах. При цьому В. І. Абрамов, вказуючи на пріоритет вікових параметрів, визначає категорію «дитина» («діти») як універсальну, а категорії «неповнолітній», «малолітній», «підліток» та ін. охоплюються загальним поняттям «дитина» і водночас можуть служити підставою для формування самостійних видів правового статусу дітей [5, с. 119]. Аналізуючи ці позиції, можна стверджувати, що до досягнення 18 років фізична особа має правовий статус дитини. Наявність у особи такого статусу означає, що така особа має відповідні права та обов'язки дитини.

Права дитини можна визначити як певні можливості дитини щодо її гармонійного розвитку і росту в певних соціальних, економічних і духовних умовах, що відповідають певним координатам часу і простору [6, с. 119]. Спеціальні норми, які конкретизують обсяг прав та обов'язків дитини, містяться у Сімейному кодексі

України [7] (ст. 148, 149, 152, 160, 177, 179, 243, 247, 253 тощо), у Цивільному кодексі України [8] (ст. 31–33) та у законі України «Про охорону дитинства» [4] (ст. 18). Вказані норми окремо не визначають право дитини на житло, а лише встановлюють право на визначення місця проживання дитини, власність та санітарно-гігієнічні умови проживання. Вважаємо, що це є певною прогалиною законодавства, оскільки право на житло є одним із головних соціально-економічних прав людини, а права дитини є частиною цих прав. У зв'язку з цим дослідимо цю правову категорію.

Право на житло може розглядатися на конституційному та галузевому рівнях як елемент правоздатності та суб'єктивне право [9, с. 7]. М. О. Голодний, Г. С. Сіволобова право на житло розуміють як загальну можливість отримання житла як у власність, так і у користування. Воно забезпечує особі стабільне стійке право користування житлом [10, с. 13]. Т. В. Касаткіна формулює право на житло як суб'єктивне цивільне право з володіння, нормованого користування та обмеженого розпорядження житловим приміщенням, наданим користувачеві (невласником) для проживання [11, с. 66]. Отже, право на житло – це суб'єктивне цивільне право, як речове, так і зобов'язальне, що забезпечує користування конкретним житловим приміщенням.

Звернемо увагу, що у житловому праві сформувалась позиція, згідно з якою право на житло розглядається у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні право на житло охоплює ряд правомочностей: володіння, користування та розпорядження житлом; створення механізмів і умов, за яких кожний громадянин мав би змогу побудувати житло, придбати його у власність або отримати у користування; використання та розпорядження приватним житлом на власний розсуд, з дотриманням закону; створення умов для забезпечення житлом малозабезпечених верств населення та людей без визначеного місця проживання, введення державного контролю за умовами проживання людини для надання адресної допомоги; створення умов охорони житла; невтручання у сферу приватного життя, що здійснюється у житлі; неможливість позбавлення житла, крім випадків, передбачених законом. У вузькому розумінні зміст права на житло включає в себе можливість отримати житло (на ринку житла або з фонду соціального призначення, зокрема у разі його позбавлення) та користуватися ним [12, с. 5]. Виходячи з цих наукових позицій, можна відокремлювати пра-

во на житло (як один з елементів правоздатності) та житлові права (суб'єктивні права, що спрямовані на отримання, користування та управління житлом).

У літературі виділяють такі риси, властиві житловим правам: носіями цих прав є всі громадяни України, виникнення права на житло впливає безпосередньо із Конституції України і припиняється тільки із задоволенням громадянином своїх житлових потреб у межах, визначених законом, що не виключає можливість неодноразової реалізації суб'єктивних прав на житло залежно від наявності відповідних юридичних фактів. Крім того, право на житло закріплює за громадянином не тільки загальну можливість вступати в різні житлові відносини, а і юридичну можливість захищати їх [13, с. 13, 14]. Погоджуючись із цим, підкреслимо, що право на житло – це загальна можливість людини задовольнити житлову потребу за рахунок отримання житла, яка виникає з моменту народження. Житлові права – це система прав, пов'язаних із визнанням особою такою, що потребує житло, а також із отриманням, користуванням та управлінням житлом. Встановлюючи систему житлових прав, звернемося до співвідношення цієї категорії з правами дитини.

О. Ф. Скакун справедливо вважає, що система прав дитини є складовою прав людини [14, с. 186]. До того ж право на житло відносно дитини є різновидом соціальних прав, які забезпечують безпечні та гідні умови проживання дитини. М. М. Батенчук пропонує житлові права відносити до актуальних майнових прав, які становлять необхідний майновий мінімум для дитини. Науковець доводить, що необхідний майновий мінімум як інструмент державного організаційно-правового механізму забезпечення майнових прав дітей спрямований на вирішення двох основних завдань: 1) забезпечення виживання (мінімальні матеріальні потреби, необхідне харчування, одяг, взуття, житло тощо) і захисту дітей; 2) забезпечення індивідуально визначеного фізичного, пізнавального, інтелектуального, морального, культурного, духовного, психологічного, емоційного і соціального розвитку дитини як пріоритетного напрямку національних дій [15, с. 5, 16]. Н. М. Єршова вказує, що підстави виникнення житлових прав та їх об'єм у неповнолітніх членів сім'ї нічим не відрізняється від прав наймача [16, с. 56]. З цим можна погодитися, оскільки ст. 156 Житлового кодексу УРСР [17] закріплює, що члени сім'ї власника жилого будинку (квартири), які проживають разом

з ним у будинку (квартирі), що йому належить, користуються жилим приміщенням нарівні з власником будинку (квартири), якщо під час їх вселення не було іншої угоди про порядок користування цим приміщенням. Перелік осіб, які відносяться до членів сім'ї власника житла, визначається положеннями ст. 64, 156 Житлового кодексу. Так, до членів сім'ї власника жилого будинку (квартири) віднесено дружину (чоловіка) власника житла (якщо стосовно цього житла в подружжя не виникло право спільної власності), їхніх дітей та батьків, а також інших осіб, якщо вони постійно проживають спільно з власником житла та ведуть з ним спільне господарство [17].

Виходячи з наведеного, можна зійти висновки, що право на житло є одним із основних майнових прав дитини, які є соціально-економічним базисом розвитку дитини. Житлові права дитини в цілому збігаються з житловими правами повнолітньої особи за певних особливостей. Особливість житлових прав дитини полягає в тому, що діти самостійно своїми діями не можуть задовольнити власну житлову потребу, управляти житлом та захистити свої права на житло (власність та користування), оскільки не мають повної цивільної дієздатності, яка необхідна для здійснення вказаних суб'єктивних прав. На цю проблематику вказує і судова практика. Так, 05.08.2011 Котовський міськрайонний суд Одеської області, розглянувши цивільну справу, встановив, що 20.04.2006 сторони (гр-ни А. і Б., які перебували у зареєстрованому шлюбі та мали неповнолітню дитину) шляхом приватизації набули у власність квартиру у рівних частинах. Оскільки сім'ї в них не склалося, то після розірвання шлюбу позивач змушена була залишити спірне житло і мешкати з дитиною на квартирі. У суді було доведено, що сторони мають рівні права щодо мешкання та користування, розпорядження спірним житлом. При цьому позивач не визнає судом особою, що втратила право користування спірним житлом. Тому на підставі п. 2 ст. 386 ЦК України вона вправі вимагати від відповідача не чинити їй перешкод у користуванні житлом та вселенні у спірне житло (ст. 155 ЖК). Враховуючи вказане, суд задовольнив вимоги и вселив у спірне житло позивача з неповнолітньою дитиною [18]. З цієї справи випливає, що здійснення та захист житлових прав дітей виконується їх батьками або законними представниками.

Обсяг житлових прав дітей залежить від їх соціального статусу, зокрема можна відокремити житлові права дитини, яка виховується у

сім'ї, та житлові права дітей, які позбавлені батьківського піклування, або сиріт.

До першої групи житлових прав дітей слід віднести право на вселення до батьків. На вселення до батьків їх неповнолітніх дітей згоди власника не потрібно. Згідно з положеннями ч. 3, 4 ст. 29 Цивільного кодексу України [8] місцем проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає. Таким чином, діти набувають право користування тим житловим приміщенням (незалежно від того, хто є власником такого приміщення, яке обрано та зареєстроване їх батьками (усиновлювачами) або одним з них як місце проживання, перебування батьків (усиновлювачів).

Також житловим правом дитини, що виховується у сім'ї, є право на захист житла від правочинів, які можуть погіршити стан проживання дитини. Правовий аналіз норм законодавчих актів, зокрема ст. 177 Сімейного кодексу України [7], ст. 12 закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» [19] та ч. 3 ст. 17 закону України «Про охорону дитинства» [4] свідчить про те, що будь-який правочин із житлом не можуть вчиняти батьки або особи, які її замінюють, без дозволу органів опіки та піклування. Це положення підкреслено і в судовій практиці. Так, постановою Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 березня 2012 р. № 5 [20] визначено, що згідно зі ст. 32 ЦК, ст. 177 СК та ст. 17 закону України «Про охорону дитинства» батьки не мають права без дозволу органу опіки і піклування укладати договір, який підлягає нотаріальному посвідченню або спеціальній реєстрації, відмовлятися від належних дитині майнових прав, здійснювати розподіл, обмін, відчуження житла, зобов'язуватися від імені дитини порукою, видавати письмові зобов'язання.

Ще одним житловим правом дитини є право на користування житлом. Право користування житловим приміщенням виникає у дитини незалежно від того, чи зареєстрована вона за місцем проживання, перебування батьків (усиновлювачів) чи одного з них або факт такої реєстрації дитини відсутній.

Друга група житлових прав дітей – це права дітей, які позбавлені батьківського піклування. Одним із основних житлових прав цієї групи є право на отримання житла. Згідно з п. 5 ст. 46

ЖК [17] поза чергою жите приміщення надається: дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, після завершення терміну перебування у сім'ї опікуна чи піклувальника, прийомній сім'ї, дитячому будинку сімейного типу, закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також особам з їх числа у разі відсутності житла або неможливості повернення займаного раніше жилого приміщення.

Відповідно до п. 64 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866 [21], передбачено, що у разі коли у дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, відсутнє житло, яке належить їй на праві власності (користування), або якщо повернення до нього неможливе, після досягнення дитиною 16-річного віку служба у справах дітей за місцем походження або проживання дитини з урахуванням її бажання подає районній, районній у містах Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчому органів міської, районної у місті, сільської, селищної ради документи дитини, що необхідні для взяття її на облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов.

Право на збереження житла вказаної категорії дітей також відноситься до житлових прав. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 247 Сімейного кодексу України [7] дитина, над якою встановлено опіку або піклування, має право на збереження права користування житлом, у якому вона проживала до встановлення опіки або піклування. У разі відсутності житла така дитина має право на його отримання відповідно до закону.

Правом дітей, що позбавлені батьківського піклування, є і право на повернення житла. Згі-

дно з ч. 4 ст. 25 закону України «Про охорону дитинства» [4] держава забезпечує дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, а також особам з їх числа, які до передачі під опіку чи піклування, влаштування в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, мали впорядковане житло, що зберігалось за ними, вселення їх у ці приміщення і повернення їм майна, що знаходилося в цих приміщеннях на день передачі дітей під опіку чи піклування.

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати такі висновки. По-перше, право на житло є одним із основних майнових прав дитини, які є соціально-економічним базисом розвитку дитини. Житлові права дитини в цілому збігаються з житловими правами повнолітньої особи за певних особливостей. По-друге, до житлових прав дітей слід віднести: право на отримання житла (у власність та користування); право на визнання дитини такою, що потребує житло; право на проживання з батьками; право на захист від правочинів, які позбавляють житла або обмежують житлові умови проживання; право на збереження житла; право на охорону житла; право на безпечне для проживання житло тощо. По-третє, житлові права, як суб'єктивні права здійснюються за умови настання певного віку. Так, десятирічний вік має значення для визнання місця проживання дитини, а шістнадцятирічний вік надає можливість брати дитину на квартирний облік, визнавати членом ЖБК.

Вважаємо, що у подальшому перспективним напрямом цього дослідження є наукова розробка питань, що стосуються розкриття механізмів реалізації житлових прав дитини та формулювання законодавчих пропозицій щодо закріплення гарантій їх реалізації.

Список використаних джерел

1. Конституція України : закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Конвенція [ООН] про права дитини : від 20 листоп. 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту майнових прав дітей : закон України України від 12 січ. 2012 р. № 4314-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4314-17>.
4. Про охорону дитинства : закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
5. Абрамов В. И. Права ребенка в России: (теоретический аспект) / В. И. Абрамов ; под ред. Н. И. Матузова. – Саратов : Саратов гос. акад. права, 2005. – 311 с.
6. Оніщенко Н. М. Права і свободи дитини : вступ до проблеми / Н. М. Оніщенко, О. Л. Львова, С. О. Сунегін // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 13–17.
7. Сімейний кодекс України : закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
8. Цивільний кодекс України : закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

9. Погодина Т. И. Проблемы совершенствования жилищного законодательства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Погодина Татьяна Ивановна. – Л., 1983. – 18 с.
10. Жилищный кодекс Украинской ССР. Научно-практический комментарий / [Голодний М. А., Дятлов П. Н., Жуков В. И. и др.]. – Киев : Политиздат, 1990. – 542 с.
11. Касаткина Т.В. Три аспекта конституционного права на жилище / Т. В. Касаткина // Основы советского жилищного законодательства : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1981. – С. 62–66.
12. Аврамова О. Є. Позбавлення суб'єктивного права на житло : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Аврамова Ольга Євгенівна. – Харків, 2008. – 20 с.
13. Галантич М. К. Приватноправові засади реалізації житлових прав громадян в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Галантич Микола Костянтинович. – Київ, 2007. – 40 с.
14. Скакун О. Ф. Теория государства и права / О. Ф. Скакун. – Харьков : Консум, 2000. – 704 с.
15. Батенчук М. М. Державний організаційно-правовий механізм забезпечення майнових прав дітей : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Батенчук Марія Михайлівна. – Львів, 2013. – 20 с.
16. Ершова Н. М. Охрана прав несовершеннолетних по советскому гражданскому и семейному праву / Ершова Н. М. – М. : Юрид. лит., 1965. – 102 с.
17. Житловий кодекс Української РСР : закон України від 30 черв. 1983 р. № 5464-Х [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10>.
18. Рішення Котовського міськрайонного суду Одеської області від 5 серп. 2011 р., спр. № 2-1271/1539/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18378196>.
19. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей : закон України від 2 черв. 2005 р. № 2623-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15>.
20. Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин : постанова Пленуму Вищ. спеціаліз. суду України з розгляду цивіл. і кримінал. справ від 30 берез. 2012 р. № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-12>.
21. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова Кабінету Міністрів України від 24 верес. 2008 р. № 866 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-п>.

Надійшла до редколегії 19.12.2014

МОВЧАН О. В. ЖИЛИЩНЫЕ ПРАВА ДЕТЕЙ

Проанализированы современные подходы к пониманию содержания понятия «ребёнок». Установлено, что право на жильё является одним из основных имущественных прав ребёнка, которые являются социально-экономическим базисом развития ребёнка. Сделан вывод, что право на жильё у ребёнка возникает с момента рождения, но осуществлять это право она может только при наступлении у него полной гражданской дееспособности. Определено понятие жилищных прав ребёнка и рассмотрено их содержание.

Ключевые слова: *ребёнок, жильё, права ребёнка, представительство, управление.*

MOVCHAN O. V. CHILDREN'S HOUSING RIGHTS

The theoretical basis of children's housing rights is examined in the article. It is defined, that the housing law is a subjective civil law which is both material and obligatory right, which regulates a certain lodgment utilization. It is emphasized that the domestic legal system does not establish children's housing right, but only set a right for a place of living definition, property and sanitary-hygienic living conditions. It is proved that is a present legal system's disadvantage, as a housing right is one of the principal social-economic human rights while children's rights are included in this section if rights. Housing law is characterized as a system of rights, connected with a person's in need of a placement, lodging getting, using and managing.

The object of the article is a housing law notion and the system of children's housing rights definition, and new propositions in the sphere of housing legislation formation.

The methodological basis of the dissertation is a set of general scientific and special-juridical methods of scientific research. The conceptual apparatus is deepened with the help of logical-semantic method and the method of converging from the abstract to the specific. Comparative-juridical method has allowed to research the peculiarity of children's housing law.

The conclusion is made that children's housing law should include children's right to getting a lodgment (as a property or into utilization); children's right to be recognized as one in need of a placement; children's right to common habitation with parents; children's right to be protected from the legal action which rob of a placement or worsen living conditions; children's right to lodgment conservation; children's right to house protection; children's right to safe housing etc. The volume of the housing rights depends on the children's social status. Namely, one can single out housing rights of a child, brought up in a family or without parents.

Keywords: *children, housing, children's rights, representation, management.*